

Pavadinimas: Naujųjų laikų (racionalizmo, empirizmo, I. Kanto kritikos, idealizmo, materializmo) filosofijos interpretacija.
Dalykas: Filosofija
Klasė: IV
Pasiekimų sritis: Filosofijos istorijos raidos ir klausimų analizavimas
Mokymo(si) turinio tema: Naujųjų laikų filosofijos interpretacija.
Ilgalaikio plano dalis (nurodoma kokios temos/-ų prieš tai buvo mokomasi): Viduramžių filosofijos analizė ir interpretacija.
Valandų skaičius nurodytas ilgalaikiame plane: 4
Mokymosi uždaviniai (pamatuojami) ir vertinimo kriterijai: Įvardins racionalizmo, empirizmo, idealizmo ir materializmo bruožus. Įvardins pagrindinių filosofinių srovių atstovus. Sudarys minčių žemėlapi pagal Hume teksto ištrauką. Atrinks raktinius žodžius ir dirbtinio intelekto pagalba sukurs paveikslą. Įsivertins žinias atsakydamas (-a) į pasitikrinimo klausimus.
Galimi mokymo(si) metodai, siūloma veikla: teksto skaitymas, debatai, diskusiniai klausimai, darbas individualiai ir grupėse.
Mokymui(si) skirtas turinys, pateikiamas tekstu, vaizdu, su nuorodomis ir pan.
Užduotys, skirtos pasiekti mokymosi uždavinių (vertinimo instrukciją rengti pagal 2 priedą) Žiūrėti žemiau.
Užduotys, skirtos vertinimui ir įsivertinimui (vertinimo instrukciją rengti pagal 2 priedą)
Namų darbai (jei reikia, nurodykite, kokius namų darbus mokiniai turėtų atlikti) dalį šių užduočių mokytojas (-a) gali skirti namų darbams arba savarankiškam darbui.
Siūloma papildoma medžiaga / literatūra / skaitmeninės mokymo priemonės (SMP) Visos pamokoje naudojamos internetinės svetainės nurodytos prie kiekvienos pamokos temos atskirai.
Reikalingi materialiniai ir technologiniai ištekliai išmanioji lenta arba projektorius, internetas.
Pateikta konkreti medžiaga, kurią galima naudoti pamokoje (užduočių lapai, veiklų planai)

1 pamoka

Užduotis Nr. 1. Idealizmas prieš materializmą. Perskaitykite žemiau pateiktus straipsnius ir juos išanalizuokite pagal kriterijus.

Kriterijai:

- Parašykite idealizmo ir materializmo pagrindines idėjas.
- Atrinkite iš straipsnių penkias nežinomas arba rečiau vartojamas sąvokas ir parašykite jų reikšmes.
- Parašykite du klausimus, kurie kilo skaitant straipsnius.
- Iškelkite du teiginius ir jiems paprieštaraukite arba jei sutinkate – papildykite, pateikite pavyzdžių.
- Suformuokite po vieną kritinę pastabą abiemis požiūriams.

<https://www.vle.lt/straipsnis/materializmas/>

<https://www.vle.lt/straipsnis/idealizmas/>

<https://smp2014do.ugdome.lt/zinynas-2.html?entry=1016>

2 pamoka

Užduotis Nr. 1. Perskaitykite Hume teksto ištrauką atlikite užduotis.

DEIVIDAS HIUMAS

(1711 - 1776)

Naujųjų laikų anglų filosofas, didis pažinimo teoretikas. Spausdiname du skyrius iš pagrindinio jo traktato "Žmogaus proto tyrinėjimas".

ŽMOGAUS PROTO TYRINĖJIMAS

Antras skyrius *Apie idėjų kilmę*

Kiekvienas lengvai sutiks, kad yra didelis skirtumas tarp proto suvokimų, kai žmogus kenčia dėl pernelyg didelio karščio arba jaučia malonumą, teikiamą saikingos šilumos, ir kai po to jis šį pojūtį prisimena arba numato jį savo vaizduotėje. Šie sugebėjimai gali mėgdžioti arba kopijuoti jutimų suvokimus, bet jie niekuomet negali visiškai pasiekti šio pirminio pojūčio jėgos ir gyvumo. Net tada, kai jie veikia su didžiausia jėga, apie juos daugių daugiausia galime pasakyti, kad jie atvaizduoja (represent) savo objektą taip gyvai, jog mes, galima sakyti, jį *kone* jaučiame ar matome. Bet, jei tik mūsų protas nėra sutrikdytas ligos ar beprotybės, jie niekuomet negali pasidaryti tokie gyvi, kad šie suvokimai taptų visiškai neatskiriami. Kad ir kokios nuostabios būtų poezijos spalvos, jos niekuomet nepavaizduos gamtos objektų taip, kad aprašymą palaikytume tikru peizažu. Pati gyviausia mintis vis dėlto neprilygsta silpniausiajam pojūčiui.

Galime įsitikinti, kad panašus skirtumas būdingas ir visiems kitiems proto suvokimams. Įniršio apimtas žmogus yra skatinamas veikti visiškai kitaip nei tas, kuris tik galvoja apie šią emociją. Jeigu jūs man pasakysite, kad žmogus yra įsimylėjęs, aš lengvai suprasiu, ką jūs turite omenyje, ir susidarysiu teisingą jo būsenos vaizdinį, bet niekuomet šio vaizdinio nesupainiosiu su tikroju afekto įkarščiu ir jauduliu. Kai mes mąstome apie buvusius savo jausmus ir afektus, mūsų mintis yra ištikimas veidrodis, teisingai atspindintis savo

objektus, tačiau jos naudojamos spalvos yra silpnos ir blankios, palyginti su tomis, kuriomis puošėsi mūsų pirminiai suvokimai. Nereikia ypatingo išvalgumo ar metafizinio proto, kad pastebėtum skirtumą tarp jų.

Todėl visus proto suvokimus galime suskirstyti į dvi klases arba rūšis, kurioms būdingas skirtingas jėgos ir gyvumo laipsnis. Ne tokie stiprūs ir gyvi paprastai vadinami "mintimis", arba "idėjomis". Kitai rūšiai nėra pavadinimo nei mūsų kalboje, nei daugelyje kitų kalbų; aš manau, jog taip yra dėl to, kad nebuvo reikalo kokiais nors tikslais, išskyrus filosofinius, aprėpti šiuos suvokimus vienu bendru terminu ar pavadinimu. Todėl suteikime sau truputėlį laisvės ir pavadinkime juos "įspūdžiais", vartodami šį žodį šiek tiek kitokia reikšme nei įprastoji. Taigi terminu "įspūdis" aš vadinu visus mūsų gyvesnius suvokimus, kai mes girdime, matome, lytime, mylime, neapkenčiame, trokštame, norime. Įspūdžiai skiriasi nuo idėjų - jos yra ne tokie gyvi suvokimai, kuriuos mes įsisąmoniname, kai mąstome apie kurį nors iš šių minėtų pojūčių arba jaudulių.

<...> Bet nors atrodytų, kad mūsų mintis turi šią neribotą laisvę, geriau ištyrę pamatysime, kad iš tikrųjų ji yra įkalinta labai ankštose ribose ir kad visa ši kūrybinė proto galia tėra vien sugebėjimas sudėti, pergrupuoti, pagausinti arba sumažinti jutimų ir patyrimo mums teikiamą medžiagą. Kai mes mąstome apie aukso kalną, mes tik sujungiame dvi tarpusavyje suderinamas "aukso" ir "kalno" idėjas, kurios mums ir anksčiau buvo žinomos. Galime įsivaizduoti dorą arklį, nes, remdamiesi savo pačių jausmais, galime įsivaizduoti dorybę ir šį vaizdinį galime sujungti su arklio, mums gerai pažįstamo gyvulio, figūra ir pavidalu. Žodžiu, visą mąstymo medžiagą mums pateikia išoriniai arba vidiniai jutimai, ir tik jos sumaišymas ir sujungimas priklauso nuo proto ir valios. Arba, kalbant filosofiskai, visos mūsų idėjos, arba silpnesni suvokimai, yra mūsų įspūdžių, arba gyvesnių suvokimų, kopijos.

Kad tai įrodyčiau, tikiuosi, užteks šių dviejų argumentų. *Pirmiausia*, kai analizuojame mūsų mintis arba idėjas, kad ir kokios sudėtingos ar kilnios jos būtų, mes visuomet matome,

kad jos yra suskaidomos į tokias paprastas idėjas, kurios buvo nukopijuotos nuo ankstesnio pojūčio ar jausmo (feeling or sentiment). Net tos idėjos, kurios iš pirmo žvilgsnio atrodo esančios kuo toliausiai nuo šio šaltinio, kruopščiau jas ištyrus pasirodo iš jo kilusios. Dievo kaip be galo protingos, išmintingos ir geros Esybės idėja kyla mąstant apie mūsų pačių proto operacijas ir be galo padidinant gerumo ir išmintingumo savybes. Galime tęsti šį tyrinėjimą kiek tik pageidaujame ir visuomet įsitikinsime, kad kiekviena idėja, kurią mes tiriamo, yra nukopijuota nuo panašaus išpūdžio. Tie, kurie teigtų, kad šis požiūris nėra visuotinai teisingas ir neturintis išimčių, turi tik vieną ir, beje, labai lengvą būdą jį paneigti: parodyti tokią idėją, kuri, jų manymu, nėra kilusi iš šio šaltinio. O mes, norėdami apginti savo teoriją, būsime įpareigoti nurodyti išpūdį arba gyvą suvokimą, kuris ją atitinka.

Antra, jeigu atsitinka taip, kad dėl organo defekto žmogus negali suvokti kurios nors rūšies pojūčių, mes visuomet matome, kad jis menkai tesuvokia ir atitinkamas idėjas. Aklas žmogus negali susidaryti spalvų sąvokos, kurčias - garsų. Sugražinkite kiekvienam iš jų tą jutimą, kurio jis neturi; atverdami naują įėjimą jo pojūčiams, jūs kartu atversite duris idėjoms, ir jam bus nesunku įsivaizduoti tuos objektus. Tas pat būna ir tuo atveju, jeigu objektas, galintis sukelti kurį nors pojūtį, niekada jutimo organo nebuvo patirtas. Laplandijos gyventojas arba negras neturi jokio supratimo apie vyno skonį. Ir nors sielos gyvenime nedaug tėra arba visai nėra panašių trūkumų pavyzdžių - kad žmogus niekada nebūtų jautęs ar visiškai negalėtų jausti kurio nors jausmo ar afekto, būdingo žmonių giminei, - tačiau mūsų pastaba galioja ir čia, nors ir mažesniu mastu. Švelnaus būdo žmogus negali susidaryti giliai įsišaknijusio keršto ar žiaurumo idėjos, o savimylės širdžiai sunku pajusti draugystės ir kilnumo didybę. Lengva sutikti, kad kitos būtybės gali turėti daugybę jausmų, apie kuriuos mes negalime turėti jokio supratimo, nes jų idėjos niekada nebuvo mums įdiegtos tuo vieninteliu būdu, kuriuo idėja gali patekti į protą, t.y. per tikrą išgyvenimą ir pojūtį.

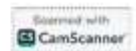
Tačiau yra vienas visam tam prieštaraujantis reiškinys, kuris

gali įrodyti, jog nėra absoliučiai neįmanoma, kad idėjos kiltų nepriklausomai nuo atitinkamų išpūdžių. Aš manau, visi lengvai sutiks, kad įvairios atskiros spalvos idėjos, patenkančios per akis, ir garso idėjos, kurias pateikia ausys, iš tikrųjų yra skirtingos, nors kartu ir panašios. Bet jeigu tai yra teisinga skirtingų spalvų atžvilgiu, juo labiau turi būti teisinga ir tos pačios spalvos atspalvių atžvilgiu: kiekvienas atspalvis sukelia atskirą idėją, nepriklausomą nuo kitų. Juk jeigu tai neigtume, būtų galima nuosekliai palaipsniui pereinant nuo vieno atspalvio prie kito nepastebimai paversti šią spalvą jai visiškai tolima spalva, ir jeigu nesutiksite su tuo, kad tarpiniai atspalviai yra skirtingi, tai negalėsite neigti, kad šie kraštiniai atspalviai yra tapatūs, nes tai būtų absurdas. Taigi įsivaizduokime, kad koks nors žmogus turėjo regėjimą trisdešimt metų ir puikiai susipažino su visomis spalvomis, išskyrus, pavyzdžiui, kurį nors vieną mėlynos spalvos atspalvį, kurio jam niekada neteko matyti. Tegu jam bus parodyti visi skirtingi šios spalvos atspalviai, palaipsniui pereinantys nuo tamsiausio į šviesiausią, išskyrus tą vieną; aišku, kad jis pastebės spragą ten, kur trūksta atspalvio, ir pajus, kad toje vietoje tarp gretimų spalvų yra didesnis tarpas negu kitur. Dabar klausiu, ar gali jis savo vaizduote užpildyti šią spragą ir susikurti šio atskiro atspalvio idėją, nors jo niekada jam nepateikė jutimai? Aš manau, dauguma bus tos nuomonės, kad gali; ir tai gali būti įrodymu, kad paprastos idėjos ne visuomet, ne kiekvienu atveju kyla iš atitinkamų išpūdžių, nors šis atvejis yra toks neįprastas, kad vargu ar vertas mūsų dėmesio ir nenusipelno to, kad dėl jo vieno pakeistume mūsų bendrą maksimą.

Taigi tai yra teiginys, kuris ne tik pats savaime, regis, yra paprastas ir suprantamas, bet, jei teisingai jį taikysime, gali padaryti tokį pat aiškų kiekvieną ginčą ir padėti atsikratyti viso to žargono, kuris taip ilgai viešpatavo metafiziniuose samprotavimuose ir užtraukė jiems nešlovę. Visos idėjos, ypač abstrakčios, natūraliai yra silpnos ir neaiškios. Protas menkai jas įsisąmonina. Jos lengvai gali būti supainiotos su kitomis ir jas panašiomis idėjomis, ir jeigu mes dažnai vartojome kokį nors terminą, nors ir neturintį aiškios reikšmės, esame linę

įsivaizduoti, kad su juo yra susijusi konkreti idėja. Priešingai, visi įspūdžiai, t.y. visi pojūčiai, ir išoriniai, ir vidiniai, yra stiprūs ir gyvi. Ribos tarp jų yra tiksliau nubrėžtos, ir dėl jų suklysti ar apsirikti nėra lengva. Todėl jei tik įtariame, kad filosofinis terminas yra vartojamas be jokios reikšmės ar idėjos (o taip būna gana dažnai), turime tik paklausti, *iš kokio įspūdžio kilo ši tariama idėja?* Ir jeigu bus neįmanoma nurodyti jokio įspūdžio, tai tik patvirtins mūsų įtarimą. Iškeldami idėjas į tokią aiškia šviesą, mes pagrįstai galime tikėtis nutraukti visus ginčus, kurie gali kilti dėl jų prigimties ir realumo.

Užduotys:

1. Atrinkite ir pasibraukite raktinius žodžius bei neaiškias teksto vietas.
2. Iškelkite 5 filosofinius klausimus, remdamiesi Hume tekstu.
3. Į kokias dvi rūšis, anot D. Hume'o, galime suskirstyti proto suvokimus? Kuo jos skiriasi?
4. D. Hume'as teigia, jog savo kalboje dažnai naudojame išsireiškimus, kuriuose tiesiog sujungiamo kelias idėjas tarpusavyje („auksinis kalnas“, „doras arklys“). Sugalvokite, kokių dar išsireiškimų galime rasti savo kalboje, kurie realybėje neturi savo atitikmens.
5. Sudarykite minčių žemėlapi apie pagrindinius Hume filosofijos aspektus. Remkitės tekstu bei papildoma medžiaga (pavyzdžiui, Pegaso serijos knyga *Filosofija*).

Užduotis Nr. 2. Debatai: racionalizmas prieš empirizmą. Pasiskirstykite į dvi grupes, viena iš jų atstovaus racionalizmą, kitą empirizmą ir suformuluokite argumentų, tema „Kaip žmogus patiria tikrovę?“ Argumentų ieškokite internete, taip pat šiose knygose:

- B. Genzelis. Filosofijos istorijos chrestomatija. Naujieji amžiai. 1996
- J. Štrauchas. Naujųjų amžių filosofijos istorija. 1996
- N. Warburton. Glausta filosofijos istorija. 2023

3 pamoka

Užduotis Nr. 1. Perskaitykite straipsnius apie idealizmą/materializmą/empirizmą/racionalizmą, išrinkite labiausiai šias kryptis atitinkančius raktinius žodžius ir naudodamiesi raktiniais žodžiais dirbtinio intelekto pagalba sukurkite paveikslą. Surenkite visų paveikslų parodą, padiskutuokite, kuris paveikslas labiausiai atitinka kiekvieną filosofijos kryptį.

Pateikiamas pavyzdys: DI pavaizdavo mokslo pergalę prieš Bažnyčią.

Užduotis Nr. 2: Atsakykite į klausimus.

1. Suveskite sąvokas su teisingais apibrėžimais.

Racionalizmas
Dualizmas
Empirizmas
Transcendencija
Dialektika

Buvimas, egzistavimas už, anapus materialios tikrovės ar pažinimo ribų; peržengimas.

Dvejopos (materialios ir dvasinės) tikrovės koncepcija.

Pažinimo teorijos koncepcija, svarbiausiu ir vieninteliu pažinimo šaltiniu laikanti patirtį.

Pažinimo teorijos kryptis, laikanti protą autonomišku, galinčiu pažinti tikrovę nepriklausomai nuo patirties.

Diskusijų menas, prieštaravimų pašnekovo samprotavimuose atskleidimas kaip būdas tiesai suprasti.

2. Įrašykite, kuriam iš racionalistų priklauso ši citata: „Taip aš supratau, kad esu tokia substancija, kurios esminis, prigimtinis bruožas ir yra mąstymas, kuriai egzistuoti nereikia jokios vietos ir kuri visiškai nepriklauso nuo jokių materialių dalykų.“

.....

3. Sujukite sąvokas su jų apibrėžimais.

Epistemologija

a priori

a posteriori

determinizmas

empirinis

Iš patirties, remiantis patyrimu, faktais.

Filosofinė teorija, teigianti esant visuotinį dėsningą ir objektyvų tikrovės reiškinių priežastinį sąlygotumą.

Iki patyrimo ir nepriklausomai nuo jo; iš anksto, nepažinus faktų.

Paremtas patyrimu.

Pažinimo teorija.

4. Kurias sąvokas susietumėte su Kanto filosofija? (galimi keli teisingi atsakymai) (1t.)

- a) Absurdas
- b) Antinomijos
- c) Egzistencializmas
- d) Etinė, estetinė ir religinė pakopos
- e) Grynosios juslinės sąvokos – laikas ir erdvė
- f) Kategorinis imperatyvas
- g) Transcendentalinis subjektyvumas

5. Užbaikite sakinių nuveddami sąvokas į teisingas vietas.

Kada žmogus mąsto apie save ne kaip apie ....., o kaip apie ..... - jis tampa nepriklausomas.

reiškinį (fenomeną)
 „daiktą savaimę“ (noumeną)

2 pamoka. Užduoties Nr. 1 vertinimo instrukcija / kriterijai

Atsakymo pavyzdys	Taškai	Pastabos
<p>1. Atrenka raktinius žodžius, pasibraukia neaiškias teksto vietas.</p> <p>2. Sugalvoja įvairių filosofinių klausimų susijusių su tekstu, pavyzdžiui: ką galime suvokti?</p> <p>3. <i>Į kokias dvi rūšis, anot D. Hume`o, galime suskirstyti proto suvokimus? Kuo jos skiriasi?</i></p> <p>Į mintis/idėjas – pagal jėgos ir gyvumo laipsnį, jos yra ne tokios stiprios ir gyvos. Tik išpūdžių kopijos.</p> <p>Įspūdžiai – gyvesni suvokimai, kai mes kažką patiriame girdime, liečiame, matome, užuodžiame, ilgimės, mylime.</p> <p>Įspūdžiai skiriasi nuo idėjų. Idėjos yra išpūdžių kopijos, kurias, kaip tekste teigia autorius „mes įsisąmoniname, kai mąstome, apie kurį nors iš šių minėtų pojūčių“.</p> <p>4. <i>D. Hume`as teigia, jog savo kalboje dažnai naudojame išsireiškimus, kuriuose tiesiog sujungiame kelias idėjas tarpusavyje („auksinis kalnas“, „doras arklys“). Sugalvokite,</i></p>		<p>Nevertinama taškais arba vertinama pagal mokytojo (-os) sugalvotą vertinimo sistemą</p>

<p><i>kokių dar išsireiškimų galime rasti savo kalboje, kurie realybėje neturi savo atitikmens.</i></p> <p>„Sidabro upė“, „Šešėlinė ekonomika“, „Geležinė širdis“, „Švari sąžinė“.</p>		
--	--	--

3 pamoka. Užduoties Nr. 2 vertinimo instrukcija / kriterijai

Atsakymo pavyzdys	Taškai	Pastabos
<p>1.</p> <p>Racionalizmas - pažinimo teorijos kryptis, laikanti protą autonomišku, galinčiu pažinti tikrovę nepriklausomai nuo patirties.</p> <p>Dualizmas - dvejopos (materialios ir dvasinės) tikrovės koncepcija.</p> <p>Empirizmas - pažinimo teorijos koncepcija, svarbiausiu ir vieninteliu pažinimo šaltiniu laikanti patirtį.</p> <p>Transcendencija - buvimas, egzistavimas už, anapus materialios tikrovės ar pažinimo ribų; peržengimas.</p> <p>Dialektika - diskusijų menas, prieštaravimų pašnekovo samprotavimuose atskleidimas kaip būdas tiesai suprasti.</p> <p>2. Descartes'ui.</p> <p>3.</p> <p>Epistemologija - pažinimo teorija.</p> <p>a priori - iki patyrimo ir nepriklausomai nuo jo; iš anksto, nepažinus faktų.</p>		<p>Nevertinama taškais arba vertinama pagal mokytojo (-os) sugalvotą vertinimo sistemą</p> <p>Ši užduotis gali būti skirta pasikartojimui arba savarankiškam žinių gilinimui.</p>

<p>a posteriori - iš patirties, remiantis patyrimu, faktais.</p> <p>Determinizmas - filosofinė teorija, teigianti esant visuotinį dėsninę ir objektyvų tikrovės reiškinių priežastinį sąlygotumą.</p> <p>Empirinis - paremtas patyrimu.</p> <ol style="list-style-type: none"> 4. Antinomijos; Grynosios juslinės sąvokos – laikas ir erdvė; Kategorinis imperatyvas; Transcendentalinis subjektyvumas 5. Kada žmogus mąsto apie save ne kaip apie reiškinį (fenomeną), o kaip apie „daiktą savaimę“ (noumeną) - jis tampa nepriklausomas. 		
--	--	--

Parengė Viktorija Purvinienė, Sigita Šilingaitė, Justas Dalinkevičius